

August Wijkander

August Wijkander utnämndes i augusti 1881 till föreståndare för Chalmers tekniska läroanstalt. Han blev då också lektor i fysik. Han hade gjort en snabb vetenskaplig karriär i Lund, med studier i fysik, astronomi och meteorologi. Han disputerade i Uppsala i maj 1872. Anledningen till Ortsbytet var brådska. Han ville nämligen få sin doktorsgrad så fort som möjligt, då han hade fått erbjudande att åka med på en expedition till Spetsbergen. Ämnet för hans disputation var observationer av en liten planet, Lomia, och beräkningar av dess bana. Resultatet av disputationen blev trots brådskan tillräckligt bra och han erbjöds en docentur i Uppsala, men avböjde på grund av lojalitet mot sin egen lärdomsstad Lund.

Med Nordenskiöld på Spetsbergen

Expeditionen till Spetsbergen vintern 1872-73, som leddes av professor A.E. Nordenskiöld, var säkerligen mer farofylld än en sådan expedition skulle varit nuförtiden. Wijkander deltog intensivt i förberedelserna, bland annat med en omsorgsfull instrumentanskaffning. Den bekostades till stor del av Oscar Dickson i Göteborg. Expeditionen måste övervintra, då den försenades av Nordenskiölds beslut att invänta en båt med förnödenheter. Under väntetiden hann packisen lägga sig så att återfärden hindrades.

Under hela den långa vintern gjorde Wijkander observationer av temperatur, vindstyrka och vindriktning, molnighet, nederbörd, norrsken, den jordmagnetiska kraftens riktning och dessutom astronomiska observationer. Han förde också dagbok med anteckningar om expeditionens förhållanden, allt under den mörka vinterisoleringen. Svåra slitningar förekom mellan expeditionens ledare och deltagare. Även sådana saker som förödande stormar, dödsfall bland medlemmarna, skörbjugg m m förekom.

Expeditionen medförde som resultat mycket utförliga och regelbundna observationer. Efter hemkomsten började Wijkander utgivandet av de vetenskapliga resultaten, vilket för hans del gav minst tre avhandlingar, vilket i sin tur ledde till en docentur vid Lunds universitet.

Sedan började en intensiv lärarverksamhet för Wijkander vid universitetet. Han föreläste, blev kallad till ledamot av Fysiografiska sällskapet och hade tidvis också professorsförordnande på vikariat.

Pionjär på polarkunskap

Wijkanders vetenskapliga arbeten var noggranna och ordentliga. De betecknades som vetenskapliga nyvinningar för sin tid, men resultaten blev av ganska kort varaktighet, eftersom fotograferingstekniken snart förbättrade de astronomiska observationerna och nyare vetenskaplig instrumentation utvecklades för meteorologi, jordmagnetism och norrskensstudier, där han också påbörjat mätningar. Därmed förbättrades avsevärt de vetenskapliga möjligheterna. Emellertid måste Wijkanders insatser betraktas som värdefulla pionjärarbeten och hans verksamhet som organisatör gjorde, att han kom att framstå som expert på polarfärder, vilket gav honom uppdrag på området längre fram. Men snart drogs han också till andra uppgifter, som lockade honom från det vetenskapliga arbetet. Han valdes till ordförande i Lunds studentkår i november 1874. Det blev en inte helt lyckad sejour. Han var själv alltför viljekraftig och beslutssnabb för att kunna ägna tid åt att lyssna till andras åsikter och ena stridiga viljor. Han fick emellertid en nyttig erfarenhet av administration, av betydelse för hans fortsatta verksamhet vid Chalmers och i Göteborg.

Kommunala uppdrag

Åren 1877 och 1878 gjorde Wijkander, med statliga stipendier, studieresor i Europa och mötte därunder i Leipzig sin blivande maka, Majken, finländska med uppväxtår i en kulturellt högtstående miljö i Helsingfors. Hennes insats som värdinna för makarnas hem med omfattande umgänge var mycket betydelsefull för Wijkanders livsgärning.

De gifte sig 1878 i Berlin och satte bo i Lund. Där deltog Wijkander aktivt i diskussioner om universitetets lärarorganisation och om naturvetenskapliga sektionens organisation. Han ställde sig också bakom en plan för en svensk vetenskaplig station på Spetsbergen. Senare hade han erbjudande att delta i Andrées ballong-polarfärd 1893 men avböjde. Han blev drätselkammarens ordförande i Lund 1880 och året därefter stadsfullmäktig.

Chalmersska Institutet

Dessa kommunala uppdrag räknades som extra meriter vid tillsättningen av tjänsten som föreståndare vid Chalmers, vilken han tillträdde 1 september 1881. Under mer än 30 år ledde han därefter skolan, som han envisades med att kalla Chalmersska Institutet. Han tog med sig denna beteckning på fasaden på Storgats-byggnaden, trots att han inte under sin levnad lyckades få benämningen institut officiell, utan skolan hette hela tiden Chalmers tekniska läroanstalt. Först 1914, alltså efter Wijkanders död, blev namnet officiellt Chalmers tekniska institut.

Modern rektor

Wijkander var en mycket aktiv rektor, som moderniserade sin skola, både invändigt och i yttre mening. Redan 1882 infördes elektrisk belysning i skolans ritsalar. Den drevs i skolans egen regi, med kraft från verkstadens ångmaskin. Skolan var bland de första i landet, där elbelysning provades. Den uppmärksamhet, som den nya belysningen väckte, var nästan besvärande på grund av de talrika besök den föranledde, även från andra orter.

Chalmers växte

August Wijkander invaldes i Göteborgs stadsfullmäktige år 1883. År 1885 utverkades från Renströmska fonden ett anslag på 35 000 kronor till inrättande av Chalmers provningsanstalt i förbindelse med skolan. Provningsverksamheten vid skolan fortsatte med framgång och god ekonomi ända till efter 1970, då Statens Provningsanstalt flyttade från Stockholm till Borås och därvid införlivade Chalmers provningsanstalt som en filial i Göteborg.

En ny fackavdelning för skeppsbyggeri inrättades vid Chalmers 1887 genom att navigationsskolans skeppsbyggeriavdelning uppgick i Chalmers. Under 1890-talet tillkom också avdelningen för elektroteknik. Slutligen avskildes 1905 väg- och vattenbyggnad som en särskild avdelning vid sidan om husbyggnadsavdelningen, som sedan blev rent arkitektbetonad och sedermera också fick benämningen arkitektur. Skolan fick utökade lokaler 1904, sedan hela kvarteret mellan Storgatan och Vasagatan från 1899 ställts till Chalmers disposition. Numera fylls det som bekant av Polhemsgymnasiet, vilket är en direkt fortsättning av det som tidigare hette Chalmers lägre avdelning, men sedan fått annan huvudman (Göteborgs kommun).

Höga kvalitetskrav

Wijkander hävdade påpassligt sin skolas anseende i olika sammanhang. Han framhöll alltid dess vetenskapliga standard och hävdade, att de nyutexaminerade eleverna skulle få samma förmåner och rättigheter som de utexaminerade från Tekniska Högskolan i Stockholm. I många fall, om än inte alltid, lyckades han. Statens Järnvägar vägrade i det längsta att anställa andra ingenjörer än civilingenjörer från KTH. Denna inställning levde kvar långt efter Wijkanders död.

Även i det inre arbetet på skolan var Wijkander mån om kvalitet och renommé. Han släppte inte igenom elever med dåliga kunskaper och han satte kraven högt, t o m så högt att det mötte protester från elever som ansåg sig orättvist behandlade och från deras föräldrar. Men Wijkander var omutlig och hans fordringar ingick som ett led i hans strävan att visa skolans kvalitet.

Miljö och energi

År 1898 blev Wijkander stadsfullmäktiges ordförande. Den posten beklädde han till 1909, då han avsåg sig den. Hans insatser i kommunen rörde sig på vitt skilda områden, vanligen dock med praktisk teknisk bakgrund, och han agerade alltid med kraft och målmedvetenhet. Han kämpade med grannkommunerna Mölndal, Örgryte och Fässberg för att få dem att rena det vatten, som kommunala avlopp och industrier släppte ut i Mölndalsån. Men med detta lyckades han inte.

På andra områden gav hans insatser bättre resultat. Staden övertog gasverket, som hade startats på Palmstedts tid, och elkraftsförsörjningen ordnades genom avtal med Vattenfall om strömleverans från Trollhättans nybyggda kraftverk. Spårvägen elektrifierades. Wijkander lyckades få en av sina bästa elever, J Sigfrid Edström, till spårvägsdirektör för genomförandet av elektrifieringen.

Wijkander var också hamnstyrelsens ordförande och föreslog en utvidgning av hamnen för att tillgodose en ökande trafik med djupgående fartyg. Han ville bland annat ha en omläggning av älvfåran i en båge åt Hisingsidan, ungefär där frihamnen nu ligger. Vidare ingick två tunnlar under älven, en västlig för spårvagnstrafik och en östlig för annan trafik, på den tiden mest hästanspända fordon. Beslutet i hamnfrågan gick emellertid Wijkander emot. Hans storslagna och framsynta planer lades därmed åt sidan. Wijkander blev mycket besviken och efter det inlämnade han sin avskedsansökan från stadsfullmäktige.

Grunden till Göteborgs Universitet

En annan fråga, där Wijkander kraftigt bidrog till utvecklingen, var startandet av en humanistisk högskola i Göteborg, föregångaren till vad som sedermera blev Göteborgs Universitet. Donationer därtill hade givits av handlanden Eduard Magnus och kakelugnsmakaren Fredrik Lundgren, sedermera också David Carnegie, skotsk industriman, som ägde bryggeri- och sockerbruk i Göteborg. S A Hedlund, Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings chefredaktör, känd kulturperson i Göteborg, hade ursprungligen lanserat ett förslag om en "fri akademi", som inte som de gamla universiteten skulle ha till primär uppgift att utbilda ämbetsmän genom ett examensväsen utan skulle bestå av ett antal fria lärostolar, inte bundna till vissa fasta läroämnen, utan varierande vid personbyten. Undervisningen skulle bestå av dels allmänna föreläsningar för en större publik, dels speciella vetenskapliga kurser för en begränsad grupp deltagare.

Tankens förverkligande började med en undervisningsfond, som startades genom Kungliga Vetenskaps- och Vitterhetssamhället. Wijkander blev den som fungerade som undervisningsfondens rektor och han anslöt sig till S A Hedlunds idéer om en fri akademi. Han kom också att tillhöra stadsfullmäktiges beredningskommitté för förverkligandet av planer på en högskola. Den sista

donationen, Carnegies, var emellertid förbunden med villkor, inspirerade av Sigfrid Wieselgren (notarie vid rådhusrätten och anhängare av universitetstanken) samt konsul Oscar Ekman, som omöjliggjorde den fria akademien. Uformningen blev i stället en humanistisk högskola av universitetskaraktär med i huvudsak fasta lärostolar.

Skrev högskolans statuter

I styrelsen, som leddes av landshövdingen C F Snoilsky, ingick också August Wijkander, som skrev högskolans statuter. Vid högskolan skulle finnas åtta lärostolar, av vilka sex definierades, men två lämnades till fritt val för högskolan. Förslaget ledde till strid och först efter långa diskussioner och vissa kompromisser kunde det antagas och stadfästas. I den nya högskolans styrelse blev Wijkander ledamot och sekreterare. På grund av sina omfattande kontakter med universiteten i Lund och Uppsala utövade han stort inflytande på personvalet till professorer. Den förste högskolerektorn, Axel Koch, avgick redan efter ett halvår. Wijkander utsågs från början till inspektor för högskolan, vilket han förblev från 1890 till 1894. Inspektor Wijkander var inte populär bland högskolans professorer och befattningshavare. Viss motsättning uppstod, tydligen därför att Wijkander lade ner ett stort arbete på högskolans utformning och därvid i administrativa frågor drev sina egna åsikter, van som han var att leda och härska. Emellertid måste sägas, att han var mycket mån om högskolan och gjorde den stora tjänster genom sitt inflytande i olika sammanhang. Han utövade också stor gästfrihet mot högskolans lärare.

Folkbildare

Konstruktionen med en inspektor var emellertid inte särskilt lämplig, i synnerhet inte när denne som sin huvuduppgift hade Chalmers tekniska läroanstalt, vilken av högskoleprofessorerna snarast jämfördes med ett elementarläroverk. Den akademiska prestige tålde inte denna subordination. Sedermera har ju relationerna förbättrats. Men Curt Weibull har berättat för mig, att Chalmers av Göteborgs högskola inte ansågs ha någon högre standard förrän med Sven Hultin som på 1930-talet höjde dess intellektuella standard väsentligt.

Wijkanders insatser för utbildningsväsendet i Göteborg inskränkte sig inte till Chalmers tekniska läroanstalt och Göteborgs högskola. Vid ett sammanträde på Göteborgs Arbetarinstitut för någon tid sedan uppmärksammade jag Wijkanders porträtt på väggen med underskriften "Arbetareinstitutets grundare". Äran av denna insats bör han dela med folkbildaren Edvard Wawrinsky. Wijkander var emellertid från dess början 1883 och under 20 år ordförande för institutet, som då grundlade sin vittomfattande och betydelsefulla verksamhet i folkbildningens tjänst. Wijkander deltog intensivt i planeringen av verksamheten och dess bedrivande.

Riksdagsman och partiordförande

Wijkander var två gånger riksdagsman, i andra kammaren 1891-96 och i första kammaren 1908-11. Hans insatser i riksdagen präglades av hans intresse för praktiska lösningar av aktuella frågor, men föga av politisk ideologi. Den första perioden dominerades av tullfrågor - Wijkander var moderat frihandelsvän - och även av frågor om det högre utbildningsväsendet. Under den andra perioden ägnade sig Wijkander åt utskottsarbetet inom statsutskottet. De storpolitiska frågorna lät han andra sköta. Likväl var han under båda riksdagssejourerna partiordförande. Politiska partier var emellertid då inte så dominerande som nu och Wijkanders ordförandeskap gällde småpartier av ganska tillfällig karaktär, i andra kammaren "den frihandelsvänliga centern", i första kammaren det som då kallades det "moderata partiet", där han ovilligt fungerade som ordförande under en kortare tid.

Järnvägsivrare

Wijkanders levnadsbeskrivning blir ofullständig om den inte nämner hans insatser för järnvägarnas utveckling. Han var ordförande i styrelserna för Göteborg-Borås och det senare tillkomna Borås-Alvesta järnvägsaktiebolag och sedan också i Bergslagens järnvägsaktiebolag, som utvidgades under hans ledning genom inköp av Gävle-Dala järnväg. Wijkander var också ordförande i Svenska Enskilda järnvägarnas arbetsgivarförening. Hans intresse och engagemang för de anställda i denna förhandlingsorganisation gjorde, att han förberedde åtgärder vid den väntade storstrejken 1909, men det visade sig att järnvägsmannaförbundet höll sig utanför strejken. Säkerligen bidrog Wijkanders insatser och hans auktoritet till ställningstagandet, även om han inte agerade direkt för beslutet, som togs internt inom järnvägsmannaförbundet.

Stora insatser för Chalmers

Wijkanders minne lever kvar på många håll, mestadels tacksamt bevarat, men ibland uppskattades hans insatser mindre. För Chalmers var Wijkander en stor tillgång. Han omfattade alltid den verksamheten med stort intresse, man kan rentav säga kärlek. Han blev också en mycket populär rektor, även om klagomål ibland restes av personer, till exempel elevers målsmän, som ansåg att han ägnade sig för mycket åt andra värv. Men ingen kunde påvisa någon försummelse i hans omsorg om Chalmers. Han var alltid redo att rycka in. Dessutom var han initiativtagare till reformer och ihärdig att få dem genomförda. Chalmers genomgick under hans ledning en storartad utveckling.

Entusiasm och energi

Wijkanders insatser och idéer vållade ibland strid, något som han inte drog sig för. Han hade en oerhörd arbetsvilja och arbetsförmåga. I hans väsen fanns också ett diktatoriskt drag, som stötte åtskilliga och skaffade honom ovänner. Men de flesta rycktes med av hans entusiasm och energi. Han var en medryckande och inspirerande lärare och detta utnyttjades också till en stor mängd populärföreläsningar. Det är idag (14 mars 1989) 140 år sedan han föddes. Hans sista år var präglade av sjuklighet. År 1911 fick han en blodpropp, som band honom vid sjukbädden en tid, men han återkom i verksamhet. På våren 1913 insjuknade han och det stod snart klart, för både honom själv och omgivningen, att sjukdomen var allvarlig. Han dog i cancer 29 oktober 1913.

Hans byst avtäcktes på gården i kvarteret Storgatan Vasagatan i november 1917. Den flyttades upp till nuvarande chalmersområdet, där den på nytt avtäcktes den 13 november 1972.

En bok med utförliga data om Wijkanders liv utgavs 1961 av Josef Edström (Göteborgs Kungliga Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets Handlingar, Sjätte följd, Ser A, band 7, N:o 1, 187 sid)

(Ovanstående personteckning är gjord av Nils Gralén 1992)

Nedladdad från Chalmers hemsida 2008

http://www.chalmers.se/sections/om_chalmers/chalmers_historia/rektorer/august_wijkander